

Väli vuotta viettävien nuorten toimijuus viivästyneessä koulutussiirtymässä

*Katariina Waltzer, Leena Penttinen,
Leena Holopainen & Kristiina Lappalainen*

Elämäkulussa kriittisinä nuoruusikään liittyvinä siirtyminä näyttäytyvät koulutusvalinnat ja työelämään siirtyminen. Aiemmassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota siihen, kuinka nuorten aikuisten toimijuutta määrittävät yhteiskunnalliset ja kulttuuriset odotukset ja täytyminen. Tässä artikkelissa tarkastelemme korkeakouluopintoihin pyrkivien väli vuosia viettäneiden nuorten toimijuutta koulutussiirtymässä. Tutkimuksen keskeinen käsite on toimijuus elämäkulussa. Tutkimukseen haastateltiin 28:aa nuorta aikuista, joilla on takanaan toisen asteen koulutus sekä sen jälkeisiä suunniteltuja tai suunnittelemattomia väli vuosia ennen korkeakouluun hakeutumista tai pääsyä. Haastateltavat olivat osallistuneet Korkeakoulu-startti-hankkeen järjestämään toimintaan, jonka tavoitteena oli tukea uravalintaan liittyvää päätöksentekoa ja korkeakouluun hakeutumista. Aineisto kerättiin vuosina 2019–2021. Analysoimme toimijuuden modaliteettien avulla nuorten toimijuutta heidän itsensä kokemana voimisen, haluamisen, tuntemisen, osaamisen, kykenemisen ja täytymisen monimuotoisena dynamiikkana. Tulokset kertovat potentiaalista, joka rakentuu toimijuuden kokemuksista, mutta myös toimijuutta rajoittavista yhteiskunnallisista odotuksista. Erityisesti rajoittava täytyminen näyttäytyi työvoimapolitiittisten toimenpiteiden velvoittavana pakkona mutta myös sisäistettyinä kulttuurisina odotuksina.

Asiasanat: elämäkulku, toimijuus, modaliteetit, koulutussiirtymät

Koulutussiirtymien sujuvoittaminen, nopeammat siirtymät toiselta asteelta korkeakouluun ja edelleen valmistumisen jälkeen työelämään ovat jo pitkään olleet koulutuspoliittisia tavoitteita (OKM 2021), jotka myös normittavat nuorten elämäntietoa ja valintoja. Yleisessä keskustelussa painotetaan sitä, että välivuosien viettäminen tulisi olla tehokasta ja hyödyllistä (Manninen 2020; TAT 2020). Tässä artikkelissa tarkastelemme välivuoden kaltaista viivästynyttä koulutussiirtymää toisen asteen opintojen jälkeen kohti korkeakouluopintoja ja pohdimme nuorten toimijuuden tukemista ja ohjausta koulutuspolun katkoksiin.

Koulutuspolun siirtymien tukeminen nähdään keskeisenä elinikäisen ohjauksen tehtävänä, jossa korostetaan omien kykyjen, osaamisen ja kiinnostuksen tunnistamista eri elämäntilanteissa (ELO-foorumi, 2020). Kansallisessa elinikäisen ohjauksen strategiasuunnitelmassa on tavoitteena järjestää ohjauspalveluja yhdenvertaisesti ja tasalaatuisesti tukemaan urasuunnittelutaitojen kehittymistä perustaitona, jonka avulla yksilö tekee päätöksiä ja valintoja koulutus- ja työurallaan (ELO-foorumi 2020). Ohjaustyön jatkumo sijoittuu erilaisiin koulutus- ja työvoimapolitiikkaa toteuttaviin instituutioihin: oppilaitoksiin ja koulutusorganisaatioihin sekä julkisiin työvoimapolitiikkoihin (ELO-foorumi 2020; OECD 2004). Ohjaus on määritelty yhteistoiminnaksi, jolla tuetaan elämässä tapahtuvia suunnanottoja sekä ohjattavan yksilöllisiä oppimis-, työ-, ja ongelmanratkaisuprosesseja siten, että ohjattavan toimijuus vahvistuu ja ohjattavan hyvinvointi paranee suhteessa toimintaympäristöön (Vanhalakka-Ruoho 2014; Vehviläinen 2014). Elinikäisen ohjauksen viitekehityksessä yksilön toimijuutta kunnioittava lähtökohta asemoituu suhteessa poliittisiin ja institutionaalisiin tavoitteisiin. Käytännössä tämä tarkoittaa, että koulutuspolun katkok-

siin sijoittuvaa nuorten elämänsuunnittelua lähestytään enemmän korjaavana toimintana kuin proaktiivisena prosessina.

Koulutuspolun katkoksiin nuoriin kohdistuu usein standardinuruuden ja toimijuuden institutionaalisia odotuksia, jotka törmäävät yhteen nuorten omien elämäntodellisuuksien kanssa (Toiviainen 2019, 13). Viimeaikainen tutkimus on kritisoinut koulutuspoliittisten tavoitteiden uusliberalistisia odotuksia yksilön vastuusta, autonomisuudesta ja aktiivisuudesta koulutus- ja urapolkujen siirtymistä. Tutkijoiden mukaan koulutuspolitiikka ei huomioi sitä, miten erilaiset rakenteelliset tekijät rajoittavat tai avaavat mahdollisuuksia nuorille. (Esim. Brunila ym. 2011; Hooley, Sultana & Thomsen 2018; Toiviainen 2019; Sultana 2012.)

Institutionaalisen jatkumon katkeavuuksille on kehitetty sekä julkista että kolmannen sektorin toimintaa tukemaan nuoria, jotka ovat vaarassa syrjäytyä koulutuksesta ja työelämästä (esim. Muukkonen, Nevanen, Ohisalo & Turunen 2014; Souto 2020). Tässä tutkimuksessa nuoret on tavoitettu yhden tällaisen ESR-rahoitteen projektin, Korkeakoulustarttin, toiminnan piiristä. Korkeakoulustartissa järjestettiin tukitoimintaa korkeakoulutukseen suuntaaville nuorille, jotka olivat vailla koulutuspaikkaa ja viettäneet yhden tai useampia välivuotia toisen asteen opintojen jälkeen. Tutkimusta varten haasteltiin projektiin osallistuneita nuoria.

Tässä artikkelissa tarkastellaan korkeakouluopintoihin pyrkivien välivuotia viettäneiden nuorten toimijuutta normista poikkeavassa viivästyneessä koulutussiirtymässä. Tarja Juvonen (2014) on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka nuorten aikuisten toimijuutta määrittävät kulttuuriset odotukset ja täytyminen, joita heihin kohdistuu yhteiskunnan toimijoiden taholta. Toimijuuden tarkastelu tarjoaa pelkän osallistumisen näkökulman sijaan tulkintoja nuorten omista kokemuksista

siitä, mitä he kokevat itselleen tärkeäksi ja mahdolliseksi. Tutkimuksellamme pyrimme tuomaan nuorten oman äänen ja kokemukset mukaan välivuosikeskusteluun.

Näkökulmia elämänkulkuun ja koulutussiirtymiin

Elämä jaotellaan elämänkulkututkimuksessa vaiheisiin ja siirtymiin, jotka vuorottelevat yksilön elämän aikana. Vaiheisiin liittyy kohdallaisen pysyviä sosiaalisia rakenteita, siirtymät puolestaan ovat kehityksellisiä ajanjaksoja, joiden aikana edellisen vaiheen tapahtumat ja vuorovaikutussuhteet päättyvät ja seuraavat alkavat (Elder 1995; Levinson 1978). Vaiheet ja siirtymät voivat tapahtua ennalta odotetussa järjestyksessä tai järjestys voi vaihdella. Yksilön elämänkulun kannalta on olennaista, millaisia jaksot ovat sisällöltään, ei niinkään niiden järjestys (Crockett & Beal 2012).

Elämänkululliset siirtymät sisältävät esimerkiksi koulutuksellisia, ammatillisia tai itsenäistymiseen liittyviä valintoja (Juntunen 2020). Siirtymässä tehdään usein elämänkulkua ohjaavia valintoja, jotka muovaavat elämäntapahtumia kenties pitkäksiin aikaa (Eliason, Mortimer & Vuolo 2015). Vaikka yksittäisen tapahtuman merkitystä voi olla vaikea objektiivisesti osoittaa, on sen merkitys yksilön kokemuksena ja identiteetin muokkaajana kiistaton (Antikainen & Komonen 2003). Etenkin siirtymien ajoitus ja järjestys voivat vaikuttaa merkittävästi muun muassa ihmisen tyytyväisyyteen omaan elämäänsä (Antikainen 1993). Anna E. Juntunen (2020) nostaa esille nuorisopolitiikan ongelmallisuuden nuorten elämänkulkujen tarkastelussa: nuorten elämää lähestytään usein elämäkkaaren ja normatiivisten siirtymien näkökulmasta, jolloin nuorille itselleen merkitykselliset kokemukset jäävät kuulematta.

Nuori ohjaa elämäänsä tekemällä erilaisia valintoja ja toimimalla niiden mukaisesti ikäsidonnaisessa kehitysympäristössä, jolle yhteiskunta ja koulutustarjonta asettavat erilaisia sääntöjä ja rajoituksia (Lappalainen, Vellonen, Linjala, Blå & Hotulainen 2020). Nuoruusiän koulutussiirtymät ovat elämänkulun jaksoja, joihin liittyy eteneminen koulutustasolta seuraavalle valintoja tekemällä (Shanahan 2000). Koulutussiirtymien aiheuttamiin muutoksiin sopeutuminen riippuu yksilön akateemisista ja psyykkisemotionaalisista voimavaroista, hänen sosiaalisesta ja kulttuurisesta ympäristöstään, ja siitä, miten yksilö on varautunut tuleviin muutoksiin (Duchesne, Ratelle & Roy 2012; Duineveld, Parker, Ryan, Ciarrochi & Salmela-Aro 2017). Ystäviltä ja ikätovereilta saatu sosiaalinen tuki on myös erittäin tärkeää positiiviselle koulutussiirtymälle (Demaray & Malecki 2002).

Hyvin onnistunut siirtymä johtaa hyvinvoinnin kokemuksiin sekä auttaa tavoitteiden asettamisessa ja positiivisen identiteetin muodostumisessa (Dietrich, Parker & Salmela-Aro 2012; Eccles & Wigfield 2002). Tavoitteiden asettamisen puolestaan on todettu olevan yhteydessä subjektiivisen hyvinvoinnin lisääntymiseen ja elämän tyytyväisyyteen (Cairns, Kavanagh, Dark & McPhail 2017; Konstam, Celen-Demirtas, Tomek, & Sweeney 2015). Toisaalta monissa tutkimuksissa on havaittu, että ne, joita siirtymä etukäteen pelottaa tai huolestuttaa enemmän kuin ikätovereita, kokevat useammin siirtymään liittyviä vaikeuksia (Duchesne ym. 2012; Riglin, Frederickson, Shelton & Rice 2013). Näitä ovat esimerkiksi akateemisen minäkäsityksen heikkeneminen, omien kykyjen kyseenalaistaminen tai kiinnostuksen väheneminen opiskelua ja tulevaisuuden suunnittelua kohtaan (Rudolph, Lambert, Clark & Kurlakowsky 2001). Marjatta Vanhalakka-Ruoho (2014, 192) kuvaa siirtymien olevan eräänlaisia ”elämänkulun välitiloja, keskeytyksiä ja katkoksia, joissa

aikaisemmat rutiinit, roolit ja identiteetti eivät enää riitä. Siirtymissä yksilö pääsee mutta myös joutuu pohtimaan vaihtoehtoja, arvioimaan uusia suuntia, tarkastelemaan tilanteen mahdollisuuksia ja rakentamaan elämänsä kukaan eteenpäin.”

Toimijuus elämänsä siirtymissä

Tarkasteltaessa yksilöllisiä koulutus- ja työuria toimijuuden käsite tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää yksilöllisten ja sosiaalisten tekijöiden merkitystä elämänsä muotoutumisessa. Kun toimijuutta tarkastelee elämänsä viittekehäksessä ja relationaalisena, eli suhteissa rakentuvana, on mahdollista analysoida ajallista ulottuvuutta samanaikaisena menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen suuntautumisena (ks. Emirbayer & Mische 1998). Toimijuus-käsitteen käyttö mahdollistaa nuorten omien kokemusten merkityksenantojen näkyväksi tekemisen (ks. Juntunen 2020).

Elämänsä siirtymät haastavat toimijuutta ja Vanhalakka-Ruoho (2014) nostaa esille suomalaisessa viimeaikaisessa ohjaus-tutkimuksessa yhtenä lähtökohtana olevan ajatuksen siitä, että yksilölliset suunnat ja oman elämänsä rakentaminen ovat jo sellaisenaan tai edellyttävät toimijuutta elämänsä. Toimijuuden käsitteen tarkastelu antaa käytännössä mahdollisuuden analysoida sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä valintojen ja mahdollisuuksien vuoropuhelussa. Glen H. Elder, Jr. (1995) käyttää käsitettä *linked lives* havainnollistamaan sitä, miten yksilöllinen elämänsä ja toimijuus ovat vuorovaikutuksessa yksilöä ympäröivien läheisten ihmisten toimijuuden ja elämänsä sekä niissä jaettujen kulttuuristen kokemusten kanssa. Vanhalakka-Ruoho (2014) pohtii toimijuuden erillisyyttä muista ihmisistä ja

sen suhteisuutta ja sidoksia muihin ihmisiin ja sosiaaliseen ympäristöön. Elämänsä suunnanotoissa ja siirtymissä yksilön elämänsä on sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kytkentäisyydessä rakentuvaa. Ihminen konstruoi merkityksiä ja omaa elämänsä ja vastavuoroisesti sosiaaliset suhteet, kulttuuri ja yhteiskunta määrittävät hänen toimijuuttaan (Vanhalakka-Ruoho 2015).

Vanhalakka-Ruohon (2015) mukaan toimijuutta on usein määritelty ulkoapäin. Sitä on normitettu ja yksilön vastuuta on ylikorostettu asettamalla kognitiivinen, suunnitteleva toiminta etusijalle. Samalla on erotettu yksilö elämäntilanteestaan ja yhteiskunnallisista suhteistaan. Voi kysyä, missä määrin väliuusia viettäviä nuoria on tarkasteltu irrallaan koulutuspoliittisesta keskustelusta tai yksilöllisten elämänsä sosiaalisista määrittäjistä. Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten toimijuutta tutkinut Sanna Toiviainen (2016) kuvaa sosiaalisen ympäristön, perheen ja muiden suhteiden, merkitystä nuorten toimijuuden rakentumiselle. Hänen tutkimuksensa havainnot korostavat toimijuuden relationaalisuutta, jossa toimijuus kietoutuu erilaisiin arjen suhteisiin, perheeseen, ystäväpiiriin ja muihin arjen toimintaympäristöihin, jotka voivat vaihdella hyvin yksilöllisesti (Toiviainen 2016, ks. myös Wyn, Lantz & Harris 2012). Myös Jyrki Jyrkämä (2008) määrittää toimijuuden kuvaavan sitä asemointia, joka yksilöllä on valintojensa tekijänä, kun ne tehdään yhteiskunnan rakenteiden ja lainalaisuuksien puitteissa. Siirtymiä voi tarkastella tällaisina yhteiskunnan rakenteina, jossa yksilöt tekevät valintoja ja toimivat sosiaalisten, yhteiskunnallisten ja historiallisten olosuhteiden luomissa mahdollisuuksissa ja rajoissa (Lappalainen ym. 2020; Vanhalakka-Ruoho 2014). Tässä tutkimuksessa hyödynnämme Jyrkämän (2008) esittelemiä toimijuuden modaaliteetteja nuoren aikuisen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen koulutussuirtymän analysoinnissa.

Jyrkämä (2008) soveltaa toimijuuden ulottuvuuksien tarkasteluun ranskalaisen Algirdas Greimasin ajatuksia toimijuuden modaliteeteista. Toimijuutta voi tarkastella kuuden modaliteetin – kykenemisen, osaamisen, haluamisen, täytymisen, voimisen ja tuntemisen – keskinäisen dynamiikan avulla. Osaamisen ja kykenemisen modaliteettien eroa voidaan havainnollistaa seuraavasti: yksilö voi osata tehdä jotain asiaa, kieliä tai matematiikkaa, mutta olla itseensä liittyvien tilanteiden fyysisten, emotionaalisten tai psyykkisten, mutta myös sosiaalisten rajoitusten vuoksi kykenemätön hyödyntämään osaamistaan. Haluaminen kytkeytyy motivaatioon ja päämääriin, tahtomiseen ja tavoitteellisuuteen. Täytyminen voi olla niin fyysistä kuin myös sosiaalista, normatiivisuuteen ja moraaliiin liittyviä esteitä, pakkoja ja rajoituksia. Voimiseen liittyy myös tilanteisia tekijöitä. Tunteminen kytkeytyy perusolemiseen arvioivana, arvottavana, kokevana ja tuntevana ihmisenä. Jyrkämän (2008) mukaan toimijuus syntyy näiden modaliteettien vuoropuhelussa, prosessina ja kokonaisdynamiikkana. Toimijuuden modaliteettien tarkastelu avaa myös autonomian ja kulttuuristen odotusten ja normien sanoittamaa täytymistä nuorten elämänsäkulun valinnoissa (Juvonen 2014).

Juvonen (2014) on tarkastellut täytymistä kulttuurisesti määrittynään toimijuuden modaliteettina, jossa kulttuuriset toimijuuteen liittyvät odotukset ilmenevät kielellisesti ja sosiaalisilla käytännöillä osoitettuina ajattelutapoina, jotka sisältävät mahdollisuuden rajoittaa toimijuutta. Ne voivat olla hienovaraisia vihjeitä ja käyttäytymisodotuksia tai toisessa ääripäässä lainsäädännön ohjaamia velvoitteita ja rajoituksia. Romakkaniemi (2010) huomauttaa, että yksilön valinnanmahdollisuuksia tarkasteltaessa on otettava huomioon erilaisia rakenteiden tuottamia rajoituksia, joihin kuuluvat myös palvelujärjestelmä ja sen toimintamallit. Hän täh-

dentää, että ”täytyminen on suoriutumista sosiaalisista rooleista, kulttuuristen käsitysten ja normien sekä omien sisäistyneiden pakkojen kanssa selviytymistä” (Romakkaniemi 2010,149). Juvosen (2014) mukaan täytyminen on kaikista Jyrkämän luokittelemista modaliteeteista toimijuuden ulkopuolta ilmaiseva: sitä, miten kulttuuris-sosiaaliset mahdollisuudet ja rajoitukset syntyvät vuorovaikutuksessa. Muut modaliteetit kuvaavat enemmän toimijuuden sisäisiä ja toimijan tietoisuuteen liittyviä ulottuvuuksia.

Tarkasteltaessa nuorten koulutus siirtymiä voidaan kysyä, missä määrin erilaiset modaliteetit ovat läsnä toimijuutta rakentavina tekijöinä. Yksilö pyrkii löytämään todennäköisimmän syyn oman toimintansa epäonnistumisille tai onnistumisille, ja tästä seuraavat uskomukset muokkaavat tulevia tapahtumia. Nämä uskomukset ovat siis oman toiminnan syy-selityssuhteita, attribuutioita. Yksilö voi antaa toiminnalleen merkityksiä, syitä ja perusteluja joko sisäisistä tai ulkoisista lähtökohdista käsin. Sisäisiä syitä toiminnan perusteleminen voivat olla vaikkapa kyvyt, ulkoisia syitä voivat puolestaan olla esimerkiksi suoritettavan tehtävän vaikeustaso sekä onni (Weiner 1985).

Mustafa Emirbayer ja Ann Mische (1998) hahmottavat toimijuutta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toteutuvana prosessina, jossa keskeistä on toiminnan relationaalisuus, kontekstuaalisuus ja ajallinen ulottuvuus. Jyrkämän (2008) jäsentämät modaliteetit taas tarjoavat tarrumapintaa toimijuuden rakentamisen tilanteisuuteen jokapäiväisen arjen elämänsäkulussa. Tilanteisuus voidaan nähdä Michael Bambergin ja Alexandra Georgakopouloun (2008) tavoin eräänlaisena suhteisena narratiivisena kerrontana, jossa identiteettiä ja itseä rakennetaan pienien tarinoiden avulla. Tilanteisesti voidaan myös nähdä erilaisia rajoituksia, jotka määrittävät yksilön mahdollisuuksia toteuttaa henki-

lökohtaisia pyrkimyksiään ja tavoitteitaan. Karen Evans (2007) tarkastelee tätä tilanteisuutta käsitteellä rajoitettu toimijuus, joka havainnollistaa sekä sisäisiä että ulkoisia tekijöitä ja niiden suhdetta yksilön aktiiviseen toimijuuteen.

Tässä tutkimuksessa kysymme, *millaisena nuorten aikuisten toimijuus näyttäytyy välivuosia sisältävissä koulutussiiirtymissä toiselta asteelta korkealle-asteelle*. Tutkimuskysymyksen haemme vastausta analysoimalla nuorten aikuisten haastatteluja heidän kokemuksistaan toisen asteen jälkeisistä välivuosista sekä niissä rakentuvaa toimijuutta opintoihin hakeutumisessa ja valintojen tekemisessä.

Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimukseen haastateltiin 28 nuorta aikuista, joilla on takanaan toisen asteen koulutus sekä sen jälkeisiä suunniteltuja tai suunnittelemattomia välivuosia ennen korkeakouluun hakeutumista tai pääsyä. Haastateltavat olivat osallistuneet Korkeakoulustartti-hankkeen järjestämään toimintaan, jonka tavoitteena oli vahvistaa nuorten aikuisten (18–29-vuotiaiden) uravalintaan liittyvää päätöksentekoa ja tukea korkeakouluun hakeutu-

mista. Hankkeessa toteutettiin noin kahden kuukauden pituisia ”Kohti korkeakoulua”-valmennuksia, jotka sisälsivät viikoittaisia tapaamisia. Tapaamisissa kartoitettiin osallistujan vahvuuksia, mieltymyksiä ja opiskeluvalmiuksia sekä tutustuttiin työelämään ja opiskelumahdollisuuksiin. Osallistujilta kysyttiin halukkuutta osallistua haastatteluihin hankkeen päätyttyä ja lupaa ottaa yhteyttä hankkeen päätyttyä jo hankkeen aikana. Osallistujille selvitettiin, että tutkimushaastattelut eivät liity varsinaisen hankkeen toimintaan, ovat vapaaehtoisia ja niistä kieltäytyminen on mahdollista myöhemmin, vaikka olisi antanut alustavan suostumuksen. Haastatteluhetkellä haastateltavat olivat 22–27-vuotiaita. Haastattelurunko sisälsi koulutuksellisen elämänkulun ja toimijuuden teemojen lisäksi osioita subjektiivisesta hyvinvoinnista, minäpystyvyydestä, vahvuuksien kokemisesta sekä vertaissuhteiden ja perheen merkityksestä. Haastattelut kestivät 1–2,5 tuntia. Haastatteluja suorittivat tutkijat ja projektissa haastattelukoulutuksen saaneet opinnäytteiden tekijät. Aineisto kerättiin vuosina 2019–2021.

Empiirinen analyysi toteutettiin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä (Patton 2015) hyödyntäen elämänkulun ja toimijuuden käsitteitä. Tutkijatriangulaatiota (vrt Lincoln &

Taulukko 1. Analysoitavien luokkien muodostuminen analyysin kahdessa vaiheessa

Analyysin vaihe 1	Elämänkulun näkökulma, kohteena koulutussiiirtymä	Uudet alut
		Valintojen tekeminen
		Tapahtumien järjestys
		Elämänrakenteen sisältö
Analyysin vaihe 2	Toimijuuden näkökulma, kohteena toimijuuden modaliteetit	Osaaminen
		Haluaminen
		Tunteminen
		Voiminen
		Täytyminen
		Kykeneminen

Cuba 1985; Richards & Hemphill 2017) toteutettiin niin, että kaikkiin analyysivaiheisiin osallistui kaksi tutkijaa. Aineistoa käsiteltiin alustalla, johon kaikilla tutkijoilla oli pääsy ja ratkaisusta voitiin keskustella ajantasaisesti alustan kommenttitoimintojen avulla. Aluksi litteroiduista haastatteluista poimittiin toisen asteen jälkeiseen elämänvaiheeseen liittyvät tekstit, jotka sijoitettiin uusia alkuja, valintojen tekemistä, tapahtumien järjestystä ja elämänrakenteen sisältöä kuvaaviin luokkiin. Tämän jälkeen haastateltavan puheesta etsittiin toimijuuden modaliteetteja (osata, haluta, tuntea, voida, täytyä, kyetä) kuvastavia ilmaisuja, joista muodostimme analyysin toisen vaiheen luokat.

Taulukosta 1 nähdään, miten analyysiluokat sijoittuvat valitsemaamme teoreettiseen kehykseen. Luokkien yksityiskohtaisempi sisältö avataan seuraavissa tuloksia käsittelevissä luvuissa.

Koulutuspolun katkos elämänculun siirtymässä

Haastattelemistamme nuorista aikuisista 23 oli suorittanut toisen asteen tutkinnon lukiossa ja 5 ammatillisessa oppilaitoksessa. Toisen asteen jälkeen osa haastateltavista oli aloittanut opinnot korkeakoulussa, osa taas oli aloittanut tarkoituksella niin sanotun väli vuoden. Suurin osa oli hakenut koulutukseen, mutta ei ollut päässyt ja oli näin päätyntä viettämään väli vuotta. Koulutuksen aloittaneista osa oli lopettanut sen kesken ja osa suorittanut loppuun, mutta todennut, ettei ala ollut mieluinen. Haastatteluhetkellä jokaisella oli siis meneillään tai takanaan sellaisia väli vuosia, joiden aikana he olisivat jo toivoneet voivansa opiskella haluamaansa alaa korkeakoulussa.

Nuoren koulutussiirtymään liittyvät usein edellisen vaiheen päättymiseen ja uuden vai-

heen alkamiseen kytkeytyvät muutokset elämänrakenteessa (Vanhalakka-Ruoho 2014). Tämän tutkimuksen nuoret olivat päättäneet toisen asteen koulutuksensa, mutta eivät liittäneet siihen merkittäviä kokemuksia enää haastatteluhetkellä. Uudet alut liittyivät enimmäkseen työpaikan saamiseen ja uuden työn aloittamiseen. Moni kävi myös lyhyissä työkokeiluissa. Pidempiaikaisia uusia alkuja olivat asuinpaikan muutokset. Nuoret muuttivat saman paikkakunnan sisällä pois lapsuudenkodistaan ja joskus he muuttivat isommalle paikkakunnalle parempien työmahdollisuuksien perässä. Uusien asioiden aloittamiseen kytkeytyi usein tunne väliaikaisuudesta. Tämä tarkoitti sitä, että nuori aloitti kesätyön tai muuten määräaikaiseksi ajatellun työsuhteen tai haki vaihtelua vaikkapa hakeutumalla au pariiksi. Nämä työjaksot ja muutokset niissä seurasivat toisiaan usein sattumalta ja ilman ennakkosuunnittelua, kuten seuraavasta aineistolainauksesta käy ilmi.

Sit mä menin töihin sijaiseks ja tota olin siellä hetken aikaa ja sitte tota menin (kaupungin nimi) tein siellä hommia kansa ja .... sit mä luin pääsykokeisiin ja siinäpä se oli oikeestaan kans se ensimmäinen kesä ja sit talvella mä olin taas töissä, se oli sairaslomasijaisuus. (H4)

Työpaikoilla syntyneet sosiaaliset suhteet eivät useinkaan jääneet pysyviksi vaan uusia syntyi työpaikan vaihtuessa. Elderin (1995) mukaan sosiaalisten suhteiden päättyminen ja uusien alkaminen ovatkin koulutuksellisiin siirtymiin kuuluvia tapahtumia.

Siirtymien aikana yksilöt tekevät sellaisia valintoja, jotka muovaavat elämänculkua pitkäksi aikaa (Eliason ym. 2015). Korkeakoulujen valintakokeisiin valmistautuminen on edellyttänyt monenlaisia sekä hakukohdetta että valmistautumisen käytäntöjä koskevia valintoja. Seuraava lainaus konkretisoi tasapainoilua työn ja pääsykoekirjojen lukemisen välillä, mikä haastateltavasta tuntui

jälkikäteen ratkaisevalta sen suhteen, tuliko valituksi vai ei.

Toisella kerralla valmistauduin huonommin. Et jotenki siinä niinku vaikutti ehkä eniten se että oli töissä samalla. Oli tosi hankala lukee pääsykokeisiin. Piti pyytää pekkanen siks päiväks ku oli pääsykokeet eikä niinku yhtään ylimäärästä vapaapäivää raaskinu pitää vaikka ois ollu tosi järkevää pitää vaikka kesäloma silloin keväällä et ois pitäny sitte. (H2)

Tehdyt valinnat kertoivat nuoren päättäväisyydestä ja periksiantamattomuudesta opintoihin hakeutumisessa. Samaan hakukohteeseen saatettiin hakea useita kertoja ja välivuosien aikana opiskeltiin avoimessa yliopistossa sisäänpääsyä edesauttavia opintoja. Joskus epäonnistumiset valintakokeissa johtivat luovuttamiseen ja uusien hakukohteiden valintaan. Näillä valinnoilla on keskeinen merkitys nuoren elämään hyvinkin kauan.

Joihinkin valintoihin vaikuttivat yhteiskunnan rakenteet ja tukiverkot. Nuori esimerkiksi ajatteli, ettei halua elää toimeentulotuen varassa ja otti siksi vastaan työkokeilupaikan, joka ei tuntunut lainkaan kiinnostavalta. Toisaalta hyvältä vaikuttanut ansiosidonnainen päiväraha tai työn aikana karttuneet säästöt toivat mahdollisuuden keskittyä pääsykoekirjoihin. Kokemukset väliaikaisista ja epämieluisista työtehtävistä mainittiin usein kannustimena hakea korkeakoulupaikkaa epäonnistumisista huolimatta.

Elämäntapahtumien järjestyksellä on havaittu olevan merkitystä ja oletetusta järjestyksestä poikkeaminen on nähty ongelmallisena (Elder 1995). Tämän aineiston haastateltavat eivät tuoneet tapahtumien järjestystä sinänsä merkityksellisenä asiana esiin, mutta pitivät välivuosien alkamista enimmäkseen negatiivisina kokemuksina. Opiskelupaikan puuttumisen he kokivat oman elämänsä kannalta epävarmuutta ja surua tuovaksi tekijäksi, lisäksi he kokivat paineita ulkopuolelta. Nuoret verta-

sivat tilannettaan sisaruksiin tai ystäviin ja pohtivat, ovatko tehneet väärin valintoja, kun eivät ole saaneet opiskelupaikkaa, kuten alla olevassa lainauksessa kuvataan.

Se sitten vähä aiheutti kans stressiä kun mietti että muut pärjää vähän paremmin kun itte mut en mie antanu sen sen enemppää vaikuttaa kun sen hetken sitten. (H12)

Joskus haastateltavat kokivat, että oma tilanne tuotti pettymyksen läheisille, mikä luonnollisesti lisäsi painetta onnistua opiskelupaikan saamisessa. Lisa J. Crockettin ja Sarah J. Bealin (2012) mukaan elämänvaiheiden järjestyksen sijaan merkityksellistä on vaiheiden sisältö. Välivuodetkin saivat lopulta merkityksensä vasta, kun niiden sisältö alkoi selvitä. Joskus sisältö selkiytyi hyvin pian syksyn alettua. Nuori aloitti kiinnostavan työn tai avoimen korkeakoulun opinnot ja mahdollisuudet toteuttaa asioita vapaasti ilman sitoumuksia kompensoivat opiskelupaikan puuttumisesta koitunutta pettymystä. Mahdollisuus käyttää rahaa vaikkapa matkusteluun ja vapaa-aika ilman läksyjä osoittautuivat positiivisiksi yllätyksiksi. Ensimmäinen välivuosi sai positiivisia sisältöjä ja merkityksiä hyvinkin pian ja haastateltavat kokivat sen tilaisuudeksi pohtia tulevaisuutta ja valmistautua opintoihin. Kun välivuosia kertyi useita, niiden saama merkitys oli negatiivisempi ja kokemusten koettiin lisäävän epävarmuutta tulevaisuudesta ja omista kyvyistä.

Nuorten aikuisten toimijuus koulutusvalintojen äärellä

Tarkastelemme seuraavassa toimijuuden modalityetteja koulutuspolun katkoksen sävyttämässä siirtymässä nuorten aikuisten elämäntapahtumissa. Analysoimme Jyrkämä (2008) mallin mukaisesti osaamista, haluamista, tun-

temista, voimista, täytymistä ja kykenemistä erilaisten valintojen, uusien alkujen ja elämän sisältöjen pohdiskelua.

Osaaminen

Usein nuoret kuvasivat osaamista erilaisissa paikoissa hankittuna kokemuksena omasta osaamisesta. Osaaminen näyttäytyi kokemuksena opinnoissa menestymisen tai menestymättömyyden merkityksestä mahdollisuuksien määräytymisessä ja valintojen tekemisessä. Osaamisen modaliteettiin liittyy opiskelulle annettu välineellinen arvo; suoritettavat opinnot ja niissä menestyminen oikeuttavat jatko-opintoihin ja mahdollistavat työllistymisen. Seuraavassa lainauksessa tämä ajatus sijoittuu lukion loppuvaiheeseen.

Ehkä koulutuksen merkitys tuli sinä viimeisenä vuonna, että pitäis päästä korkeakouluopintoon ja pitäis ehkä enemmän satsata opintoihin silloin ja vieläki tuli kirjoitukset silloin ja mietittiin enemmän sinne kirjoituksiin lukemista. (H3)

Osaamiselle annettu merkitys voi johtaa siihen, että nuori kokee opinnot kuormittavina ja ajattelee kuormittavuuden jopa heikentävän menestystä. Osaamisen näkökulmasta nuorilla on kykyä tunnistaa oppimistaan ja hankittua osaamista monipuolisesti erilaisissa tilanteissa ja paikoissa elämänkulussa. Seuraavassa haastateltava paikantaa kodin, koulun ja työn merkitystä oman osaamisensa kehittymiselle. Toimijuuden kannalta merkityksellisenä näyttäytyy se, että osaaminen sijoittuu niin koulun formaalin oppimisen kuin muun elämän arkisiin tilanteisiin. Pohdinnoissa näkyy myös Jyrkämän (2008) kuvaama ajallinen ulottuvuus aiemman, nykyisen ja hankittavan osaamisen vuoropuheluna:

Ja toisaalt sitte koti on kyl opettanu paljon niinku siinä niinku sellasessa arjen arjen asioissa ja... Armeijassa oppi siivoamaan ja pitämään paikat jär-

jestyksessä ja - - elämän järjestyksessä ja... Toisaalt sitte se mä olin intin jälkeen ensin koulunkäynnin ohjaajana erityisopetuksessa ja sen jälkeen mä olin yhdessä paikassa monta vuotta töissä. Mut en mä haluu mitenkää väheksyy vähätellä niinku koulun arvo siinä oppimisessa. et kylhän niinku koulun kautta on oppinu niinku tosi paljon asioita et vaikka niit ei niinku silloin oo tavallaan ehkä tajunnu et nyt opin jotain jotain niin on niit sitten niinku jälkikäteen niinku no miettiny et missäköhän tänki asian on oppinu ni no siellä silloin kyllä ja niinku no tottakai tälläset niinku akateemiset aineet siellä. Ja mut kyllä jotain arjen asioitaki on koulussa oppinu. (H2)

Osaamisen modaliteettiin näyttääkin liittyvän oman osaamisen ja oppimisen reflektointi ja yksityiskohtainen analysointi, mikä johtaa myös omien vahvuuksien tunnistamiseen. Toimijuus osaamisena tuo toimijalle vastuuta, mutta mahdollisesti myös syyllisyyttä siitä, että yrittämisen puute on osaamattomuuden tai heikon menestyksen syytä.

Sosiaalisten suhteiden käsittely osaamisen modaliteetin avulla nostaa esiin näkökulman sosiaalisten taitojen kehittymisestä ja mahdollisuudesta oppia tulemaan ihmisten kanssa paremmin toimeen.

Ja sitte taas set sellanen, duunariyhteisössä toimiminen, ni ehkä se sit opetti monia asioita sitte, sellasesta sosiaalisesta elämästä. (H2)

Toimijuuteen osaamisena liittyy siten myös erilaisia sosiaalisia ja arjen organisointi- ja suunnittelutaitoja, joilla koetaan olevan merkitystä oman tulevaisuuden pohdinnalle.

Haluaminen

Haluamisen modaliteetti konkretisoituu kykynä määrittää itselleen tavoitteita ja päämääriä sekä tunnistaa oman motivaation lähteitä. Se liittyy motivaatioon, motivoituneisuuteen, tahtomiseen, päämääriin ja tavoitteisiin (Jyrkämä 2008). Päämäärien asettaminen ja niihin suuntautuvan toiminnan toteuttami-

nen koetaan mielekkääksi. Haluamisen modaliteettiin liittyy itsenäinen päätöksenteko, vaikka sosiaalinen viiteryhmä toimisi pääasiassa toisin, kuten seuraava esimerkki kertoo.

Kyllä pidän tosi tärkeänä, että siis onhan työn tekeminen tärkeitä, mutta kyllä haluan kouluttautua lisää. Et jos vaikka miettii mun amiksen aikasia kavereita, nii niistä suurin osa oli silleen että heti töihin, nii tiesin kyllä aina ite että haluan kouluttautua lisää ja opiskella. Et en niinku koe että olisin vielä valmis töihintöihin. (H7)

Haluamisen modaliteetin kautta nostetaan esiin toiveita uusista aluista. Haluamisen modaliteettiin kytkeytyy toimintatapa, jossa pettymystä käsitellään siirtämällä katse seuraavaan uuteen aloitukseen ja siihen liitetään ajatus paremmasta sitoutumisesta tavoitteisiin. Haluaminen onkin tyypillisesti ajassa muuttuva modaliteetti: on tavallista haluta eri asioita ja eri intensiteetillä eri ikäisenä ja elämänvaiheiden muuttuessa (Jyrkämä 2008). Seuraava esimerkki havainnollistaa, miten haastateltava itse mielsi toiveiden ja haaveiden kenties muuttuvan myöhemmin elämässä:

Miun tän hetkinen ainut haave on se että mie pääsen yliopistoon, se on kaikki mitä mie tällä hetkellä elämäältä haluan. (H4)

Haluamisen modaliteettiin liittyy saadun avun ja tuen arvostus ja se, että avun tai ohjauksen antajalle annetaan suuri merkitys oman menestyksen kannalta. Epävarmuus ja epä-tietoisuus omista mahdollisuuksista saavuttaa toivotut tavoitteet koetaan negatiivisesti. Oppimisen ja opiskelutapojen analysoiminen eivät kytkeydy haluamiseen, vaan toiveiden toteutuminen ja tavoitteiden saavuttaminen liitetään usein ulkoisiin tekijöihin. Seuraavassa lainauksessa toiveen toteutumisen mahdollisuutta arvioidaan suhteessa pääsykokeen vaikeuteen.

Että siis psyka kiinnostas, mutta just siinä on se, että uskallanko hakkee, et kun on niin vaikee että. Että tota...että vieläkö jaksaa hakkee. No enhän mie oo kyllä kun kerran hakenu sinne silleen kunnolla (H9)

Haluamisen modaliteettiin liittyy seuraavassa lainauksessa myös omien toiveiden ja haaveiden arvopohdinta.

Kun tuun hyvin ihmisten kanssa toimeen ja silleen. Ja haluisin jotain positiivista tuoda tähän maailmaan, niin sitten niin. (H10)

Haluaminen voi myös kohdistua itse koulutukseen, jolloin näkyväksi tulee koulutukseen liittyvä arvostus. Haluamisen modaliteetin kautta koulutuksen vaatavuus voi tuntua raskealta, mutta koulutuksella nähdään olevan merkittävä välineellinen arvo; sen avulla päästään mielekkääksi arvioituihin työtehtäviin.

Tunteminen

Tuntemisen modaliteettiin liittyy sananmukaisesti voimakkaiden tunteiden liittäminen opiskeluun ja koulunkäyntiin. Tunnuksomaista on tuntemusten yksityiskohtainen analysointi sekä tunne-elämysten tietoinen hakeminen. Tuntemisessa tulee hyvin esille toimijuuden relationaalisuus ja suhteissa toimiminen. Sosiaaliset suhteet ovat merkityksellisiä ja sosiaaliset tilanteet saavat merkityksensä yhteenkuuluvuuden tunteen kokemuksesta tai sen puuttumisesta. Seuraavassa lainauksessa nuori kuvaa onnistuneita koulun ihmissuhteita, joista hän vaikuttaa olevan jopa yllättynyt.

Ja sitten no mie tuln hyvin toimeen opettajin kanssa niin siitäki mulle tuli onnistumisen tunne, et mie pystyn vihdoinkin niikun puhumaan ihmisille niiku normaali ihminen. (H23)

Pettymykset ja epäonnistumisen kokemukset ovat tuntemisen modaliteetissa voimakkaita, mutta niihin liittyy myös tietoinen negatiivi-

sista tunteista pois pyrkiminen. Tuntemiseen kytkeytyy oman kasvuprosessin analysointi ja Jyrkämä (2008) toteaaakin, että tapahtumien herättämät tunnereaktiot muuttuvat usein iän karttuessa ja tilanteiden vaihtuessa. Tuntemiseen liittyy myös ympärillä olevien ihmisten kannustuksen ja turvallisuuden havainnointi ja analysointi. Ulkopuolinen tuki saa suuria merkityksiä mutta myös tunne erityisyydestä tai erilaisuudesta voi nousta kokonaisvaltaiseksi kokemukseksi. Nuori kuvaa tuntemisen kautta omia arvoja ja itselle tärkeitä asioita valintojen tekemisessä: ”Et niin, työ josta tykkään ja tasa-arvosta kohtelua siellä työpaikalla sitten.” (H8)

Voiminen

Voimisessa toimijuuden ulottuvuutena tulee näkyviin tilanteiden rajoitteet ja mahdollisuudet sekä niitä tuottavat rakenteet. Haastateltujen nuorten pohdinnoissa esiintyi monenlaisia mahdollisuuksia avaavia kokemuksia työsäkäynnistä koulutukseen hakeutumiseen. Toimijuuteen voimisena liittyy tilanteinen omalle itselleen mahdollisten vaihtoehtojen ja valintojen tekeminen sekä usko haluamansa tulevaisuuden toteutumiseen. Seuraavassa haastattelemamme nuori pohdiskelee työkokemuksen tuomaa mahdollisuutta varautua tulevaisuuteen taloudellisesti siten, että voi varautua myös yllättäviin tilanteisiin:

No nyt mie oon ollut (työpaikan nimi) töissä, koulututtunut (tehtävänimike). Ja siellä nyt aion työskennellä mahdollisimman paljon että mie saan paljon säästöön. Saan ostettua itelleni uuen koneen ja kaikki tarpeelliset. Et mie yritän nyt ostaa kaikki ne mitä mie tarvitsen opiskeluaikana, kaikki koneet, kaikki huonekalut ja tälleen. Et sitten kun mie meen opiskelemaan niin sitten mie en tarttee niitä niinku ennää. Että sitten myöskin niin että säästössä on rahhaa, että jos sitten tullee sitten ”että nyt tarviin äkkiä paljon rahhaa” niin sitten miulla on se säästö siellä. (H5)

Koulutushakuihin liittyvissä kokemuksissa oli tulkittavissa myös voimisen ulottuvuus.

Vaikka nuorilla on useita kokemuksia ilman koulutuspaikkaa jäämisestä, hakuprosesseja kuvattiin omien mahdollisuuksien arvioinnin näkökulmasta. Seuraavassa katkelmassa koulutuspaikkaa vaille jäämistä ei kuvata epäonnistumisena, vaan nuori näkee siinä itselleen mahdollisuuden tavoitella ja saavuttaa haluamansa koulutuspaikka. Nuori arvioi menestystään ja tulkitsee sen kertovan omista mahdollisuuksistaan. Myös vaihtoehtoisten koulutuspaikkojen sulkeminen omien valintojen ulkopuolelle luo kuvan uskosta omiin mahdollisuuksiin.

No siis nyt viimeks kun hain. Se oli itse asiassa syksyllä järjestettiin toinen hakun. Niin siinä miulla jäi, olikse neljästä pisteestä vaille että mie olisin päässy valintakokkeeseen. Mutta pisteraja oli noussu tosi paljon, nii mie ymmärsin että miullaon mahdollisuus päästä Helsinkiin. Koska siinä oli viimeks keväällä 48, oli alin pisteraja mikä hyväksyttiin, nii mie sain nyt 49,7. Et miulla on niinku mahdollisuus, miun pitää vaan opiskella, omistautuu ja tehä nii mie voin kyllä päästä. Koska Ouluun mie en mee. Se on Helsinki (nauraa). Mie en sinne lappiin, yhy. (H21)

Monet väli vuoteen liittyvät kokemukset ilmenivät haastatteluissa sekä omien mahdollisuuksien näkemisenä että myös oman elämän ja arjen toimintana. Tällaiset mahdollisuudet asemoida omaa elämää tulivat esille muun muassa kuvauksissa asuinjärjestelyistä – omannäköisen asumismuodon valitsemisena – sekä elämäntapaan liittyvinä valintoina – mahdollisuutena matkustaa ja rytmittää sen kautta omaa tekemistään. Näitä kuvaavat seuraavat lainaukset, joista heijastuu myös se, miten väli vuosisokokemus voi vahvistaa luottamusta tulevaisuuteen, kun sen aikana on tehnyt itselle mielekkäitä asioita ja voinut tehdä omannäköisiä valintoja elämänrakenteiden järjestelyissä.

No siis, tulevaisuushan näyttää jopa ihan hyvältä. Tai siis näyttää paremmalta kun vaikka jos siis peilaa

viime kevääseen. Ja odotan tulevaisuudelta, et pääsen muuttaan vihdoin viimein omilleni. Ja mä uskon että se on mahdollista saavuttaa, siinäkin silleen että toivottavasti pääsisin kouluun niin sit siinä on helppo samalla muuttaa koulun perässä ja voi sit saada uusia ihmisiä siitä taas ympärille ja näin. Et luulisin kyllä et ihan mahdollista on saavuttaa. (H6)

Sit tässä välivuodessa on ollu tosi hyvää kans että mä oon matkustellu tosi paljon, mitä mä laskin et mä kävin niinku elokuusta johonkin marraskuuhun, niin oon joka kuu käynyt kerran kuussa vähintään jossain. Et se niinku on ollu kans tosi hyvä. (H8)

Vaattovaara (2015, 210) toteaa, että nuoruudessa toimijuus voimien rakentuu kulttuurisen käsikirjoituksen mukaan koulutuksen, työn, parisuhteen, perheen ja kodin järjestyksessä. Tämä näkyy myös välivuotta viettävien mahdollisuuksien pohdinnoissa, jotka leikkaavat kokonaisvaltaisesti koko elämäntähtä; arjen asumisjärjestelyjä, elämäntapaa sekä koulutukseen ja työuraan liittyviä valintoja.

Täytyminen

Täytyminen toimijuuden modaaliteettina liittyy elämäntapahtumien ja valintojen määrittelyseen sellaisten oletusten ja odotusten avulla, joita ympäröivällä yhteisöllä oletetaan olevan (ks. Juvonen 2014). Nämä oletukset ja odotukset muodostavat kehyksen, jonka sisällä valinnat on tehtävä. Täytymisen modaaliteettiin liittyy kuitenkin myös sisäistetty ”*pärräämisen pakko*” ja valintamahdollisuuksien rajalliseksi kokeminen erilaisissa elämäntilanteissa ja olosuhteissa. Koulutukseen hakeutuminen ja sen hankkiminen olivat nuorten kertomuksissa keskeisin täytymiseen liittyvä odotus niin sisäisesti kuin ulkoisesti määriteltynä. Koulutussiirtymän katkoksen kuvaukset heijastelivat kokemusta odotusten vastaisuudesta: Yksi haastateltava sanoitti tätä kokemusta: ”kun tuntuu, että oman elämän rakentaminen on pitkittynyt”.

Täytyminen ulottuu myös opiskelun motiiveihin, jotka saattavat näyttää ulkoisilta. Eräs haastateltava sanoo oppineensa

”sen että oppimiseen pitää paneutua ja pakkottaa itensä”. Toisaalta positiivinen vaikutus syntyy siitä, että toiminnan motiivit vaikuttavat täytymisen modaaliteetin valossa selkeiltä, kuten nuori seuraavassa katkelmassa kuvaa.

Tai silleen että kyllähän sitä nyt vaikka missä vois olla töissä, vaikka ei ois koulutusta. Mutta mie aattelen silleen että koulutus pitää olla. Sit kun sulla on koulutus, niin ihmiset kattoo sua silleen että ”tää ihminen osaa jotakin, tällä on niinku taitoo” (H6)

Täytyminen nuorten kertomuksissa on aiemmassa tutkimuksessa kytketty institutionaaliin odotuksiin ja pakkoihin (Juntunen 2020). Tässä haastatteluaineistossa nuoriin kohdistui ulkoisia odotuksia myös perheestä. Perheen odotukset kouluttautumisesta näkyvät seuraavassa haastattelukatkelmassa:

Miun isä on sanonu että ei haluu että meistä tulee perus duunareita, niin se että mie halluun jonkun siistin sisätyön, ni sitte mie aion opiskella niin pitkään ja paljon että mie saan sen työn joka pystyy ylläpitämään miun peruselämää. (H12)

Institutionaalisten toimijoiden kuten työvoimapalvelujen rajoittavuus näkyi nuorten kokemuksissa ulkoisen kontrollin muotona. Nuoret käyttivät lähes poikkeuksetta pakkosanaa kuvatessaan velvoitetta osallistua työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin:

Sitten mä kävin tässä TE-toimiston siinä mikä se oli, joku kurssi kun et oo työllistynyt 3 kuukauteen mennessä, nii ne niinku vähän pakotti meneen sinne, joku tämmönen työllistymiskurssi. (H3)

Toisaalta velvoittava osallistuminen työvoimapolitiiseen toimintaan sisälsi myös myönteisiä kokemuksia saadusta tuesta. Myönteiset kokemukset kumpusivat poikkeuksetta ohjaustyötä tekevien henkilöiden tavasta toimia ja tukea nuorta.

Sit kun menin sinne Kelan tai siis TE-toimiston pakottamalle kurssille niin siinä se mun ohjaaja oli tosi kiva, nii sen kanssa sit selvitettiin niitä asioita. Et se niinku autto mulla paljon. (H10)

Täytymisen ulottuvuuteen liittyy paljon impliittisesti kulttuuristen odotusten heijastumista myös sisäisiin tuntemuksiin siitä, että oma elämänpolku ei etene odotusten mukaisesti (vrt. Romakkaniemi 2010). Suunnittelematon välivuosi näyttäytyi usein aluksi pettymyksen ja epäonnistumisen tunteena. Seuraavassa lainauksessa haastateltava viittaakin yleisiin käsityksiin välivuodesta voimakkaasti kategorisoiden ”pahana asiana”, mutta kuvaa myös oman kokemuksen kääntymistä myönteisemmäksi.

Joo, et alkuun mulla oli tosi shokki ajatella niinku et joudun pitää väli vuoden et, se varmaan on monella se käsitys et väli vuosi on jotenkin paha asia, koska sä periaatteessa putoot yhtäkkiä tosi tyhjän päälle koulusta ja tälleen. Mut nyt niinku miettii niin musta tää on tosi hyvä asia ollu et mulla on ollu tää vuosi aikaa miettii, tehä töitä. Valmistautuu henkisesti jo niinku tähän kevääseen, et ei tuu sellasta samanlaista stressimäärää kun viime keväänä - - sen tiään et haluan sitä niinku opiskella. Korkeakouluvalmennus on kyl tosi paljon avannu, kun ollaan käyty sellaisissa paikoissa ja tälleen. (H4)

Myönteisyyteen näyttäisi kytkeytyvän myös Korkeakoulustartin valmennuskokemus, jossa nuori on voinut pysähtyä omien toiveidensa äärelle.

Kykeneminen

Kykenemisen modaliteetti nousee esiin, kun nuoret kertovat vakavista psyykkisistä tai fyysisistä toiminnan rajoitteistaan ja sairauksistaan. Kykenemiseen liittyy epävarmuuden tunne tulevaisuuden suunnista ja mahdollisuuksista sekä omien ominaisuuksien kokeminen rajoittavina tekijöinä. Kykenemisen estää tai sen mahdollistaa myös läheisten tuki ja apu siinä, mitä nuoren on mahdollista ja mitä hän voi tehdä.

Ja no tällä hetkellä nii no poikaystävä auttaa siis yrittää vähän auttaa elämässä kuitenkin ku on epäselvää muutenki, ku aika paljo yrittää kysellä äitiltä et mitä pitäis tehdä. Et niiltä saa tukea kuitenkin perheeltä. (H2)

No välillä (perhe) on vaikuttanu ja välillä taas ei oo vaikuttanu. Et lähinnä saattaa olla niinkun sitä opiskelun kautta et jos niinku ei oo vaikka saanu välttämättä lukurauhaa, ni tuntuu että silleen ei välttämättä niinku arvosteta sitä opiskelua niin paljoo. Mutta ei nyt kai muuta. (H3)

Yllä olevassa lainauksessa kykenemiseen vaikuttaa läheisten asennoituminen kouluttautumista kohtaan, mikä vaikutti siihen, miten on pystynyt opiskelemaan ja toimimaan. Tässä kykenemisen modaliteetti kietoutuu myös tuntemiseen arvostuksen kokemusten kautta. Epäonnistumisten ja pettymysten sattuessa kykenemisen modaliteetti nostaa esiin jopa katkeruuden tunteita, mikä edelleen vaikeuttaa mahdollisuuksien näkemistä. Näin kykenemisen modaliteetti kytkeytyy myös yksinäisyyden ja sosiaalisen eristäytymisen tuntemuksiin.

Toimijuuden modaliteetit viivästyneessä koulutussiirtymässä

Tässä tutkimuksessa tarkastelimme nuorten toimijuutta väli vuosikokemuksissa. Analysoimme uusien alkujen ja valintojen tekemisen kokemuksia sekä nuorten kertomia ajatuksia tapahtumien järjestyksestä ja elämänrakenteen sisällöstä siirtymävaiheessa. Kirjallisuudessa tapahtumien järjestykselle osoitetaan usein merkitys sen perusteella, onko se normatiivinen vai epänormatiivinen (Elder 1995). Tässä aineistossa epänormatiiviseksi järjestykseksi voisi ennalta olettaa sen, että nuoret siirtyvät työelämään ennen kuin ovat suorittaneet haluamaansa työhön

pätevöittävän tutkinnon. Työelämään siirtyminen ei kuitenkaan saanut nuorten puheessa erityisiä merkityksiä muutoksen aiheuttajana tai käännekohtana, vaan se koettiin väliaikaiseksi vaiheeksi, jonka aikana saattoi tienata opiskelua varten rahaa ja kartuttaa elämäkokemusta.

Yksiselitteisen negatiivisena tapahtumana nuoret kuvasivat sitä hetkeä, kun saivat tiedon siitä, etteivät päässeet opiskelemaan. Tähän kokemukseen kaikki eivät kuitenkaan suhtaudu lopulta samoin, vaan osa sisuuntuu ja päättää yrittää seuraavalla kerralla kovemmin, osa taas lannistuu ja epäilee omia kykyjään hakijana ja opiskelijana. Tulos on yhdenmukainen Karen Rudolphin ym. (2001) löydösten kanssa, joiden mukaan siirtymiin liittyvät vaikeudet saattavat heikentää akateemista minäkäsitystä ja johtaa omien kykyjen kyseenalaistamiseen. Stephane Duchesnen ym. (2012) ja Lucy Riglinin ym. (2013) tulokset vaikeuksien kasautumisesta ja kertautumisesta toistuvien epäonnistumisten myötä saavat myös tukea aineistostamme. Voidaan todeta, että ne nuoret, joiden on vaikea käsitellä pettymystä ja löytää sen jälkeen omia voimavarojaan, ovat vaarassa jäädä syrjään omien toiveidensa mukaisesta koulutuksesta. Oman elämäkulun rakentaminen ja valintojen tekeminen edellyttävät jo sellaisenaan toimijuutta (Vanhalakka-Ruoho 2014) ja varsinkin normista poikkeavat väli vuoden kaltaiset siirtymävaiheet haastavat yksilön toimijuutta. Seuraavassa pohdimme tarkemmin sitä, miten Jyrkämän (2008) jäsentämät toimijuuden modaliteetit ilmenivät nuorten koulutussiirtymissä silloin, kun siirtymä oli viivästynyt.

Modaliteettianalyysi piirtää kuvan toimijuuden monimuotoisuudesta väli vuoden kaltaisessa siirtymässä. Nuorten koulutusvalintojen ja tulevaisuuden pohdinnoissa toteutuu Jyrkämän (2008) kuvaama modaliteettien – voimisen, haluamisen, tuntemi-

sen, osaamisen, kykenemisen ja täytymisen – monimuotoinen dynamiikka. Analyysimme on osin keinotekoisesti tarkastellut modaliteetteja erillisinä, vaikka ne kietoutuvat arjen kokemuksissa toisiinsa. Tarkastelumme kohteena on ollut nimenomaan väli vuosi elämäkulun siirtymänä eikä niinkään yksittäisten haastateltavien toimijuuden rakentuminen yksilöllisessä elämäkulussa (vrt. Vaattovaara 2015). Analyysimme luo siten pysäytyskuvan toimijuuden tukemisen kysymyksiin koulutuspolun katkoksesta ja sen pohjalta voidaan tehdä tulkintoja nuoren toimijuuden tukemisesta myös ohjauksen näkökulmasta.

Täytyminen toimijuutta rajoittavana modaliteettina on monimuotoinen kudelma ulkoisia pakkoja, mutta myös sisäisiä kulttuurisesti omaksuttuja odotuksia normin mukaisesta elämäkulusta. Kulttuuristen odotusten sisäistäminen näkyi siinä, että nuoret kuvasivat hyvin usein kouluttautumista omakohtaisesti koettuna sisäisenä pakkona. Kulttuuristen odotusten vahvaan sisäistämiseen saattaa liittyä myös se, miten haastatteluissa tuotiin esille perheeseen liittyviä odotuksia kouluttautumisesta. Näihin ei liitetty pakkoa, mitä sanaa käytettiin usein TE-palvelujen velvoittavista toimista, vaan perheen merkitystä ja odotuksia kuvattiin ikään kuin itsestäänselvyyksinä. Voikin kysyä, missä määrin usein tiedostamattomasti sisäistetyt kulttuuriset odotukset ovat toimijuudelle rajoittavampia kuin ulkoisesti tunnistettavat julkisen työvoimapolitiikan velvoitteet. Juntunen (2020) kuvaa tutkimiansa nuorten tasapainoilevan institutionaalisen polun ja omannäköisen elämän rakentamisen välillä. Samalla tavoin haastattelemiemme nuorten voi sanoa käyvän vuoropuhelua erilaisten sisäistettyjen kulttuuristen odotusten ja omien toiveiden ja haluamisten kanssa.

Nuorten kokemuksista välittyy toimijuuden relationaalisuus arjen toimintaympäristöissä ja suhteissa. Toimijuuden modalitee-

teissa esiintyvät niin kaverisuhteet ja perhe kuin myös kokemukset työyhteisöistä ja ammatillisista kohtaamisista ohjauspalveluissa. Sosiaalisissa tilanteissa tapahtuvien suunnanottojen kuvaukset todentavat toimijuuden rakentumista monimuotoisesti sosiaalisissa suhteissa, kulttuurissa ja yhteiskunnassa (Vanhalakka-Ruoho 2015). Analyysimme rakentaa varsin samansuuntaista kuvaa tulevaisuuttaan pohtivien nuorten toimijuudesta kuin Toivaisen (2019) havainnot. Huomionarvoista on se, että sekä nuoren ympärillä oleva lähipiiri että myös institutionaaliset toimijat voivat vahvistaa ja tukea nuorta omannäköisen elämän suunnanotoissa.

Pohdittavaksi jää, missä määrin institutionaaliset ammatilliset kohtaamiset tavoittavat toimijuuden nyansseja. Tutkimiemme nuorten kokemukset Korkeakoulustartin kaltaisesta katvealueelle sijoittuvasta ohjaustyöstä näyttäytyvät myönteisinä, mikä vahvistavaa aiempien tutkimusten havaintoja nuorten palvelujen kehittämisen suunnista yksilöllisempään elämänsuunnittelun tukemiseen (Muukkonen ym. 2014; Souto 2020). Yksittäisillä haastateltavilla oli myönteisiä kokemuksia myös julkisten työvoimapalvelujen toimijoiden kanssa kohtaamisista.

Ohjauksen näkökulmasta toimijuuden modaaliteettianalyysi nostaa esille sekä yksilöllisiä että institutionaalisia kysymyksiä. Ohjauskirjallisuudessa puhutaan ohjauksen tavoitteesta tukea yksilön toimijuutta ja suunnanottoja omassa elämässään (Vanhalakka-Ruoho 2014; Vehviläinen 2014). Haastatelluaineisto kertoo nuorten valmiuksista pohtia omaa elämäänsä ja yksilön oman elämän toimijuuden toteutumiseksi tärkeistä tekijöistä. Haastateltavia kuunnellessa ei voi kuitenkaan välttää pohtimasta sitä, miten oman elämän jäsentämisen potentiaalia vahvistetaan institutionaalisissa kohtaamisissa. Näillä nuorilla oli myönteisiä kokemuksia institutionaalisista kohtaamisista ja erityisesti Korkeakoulustar-

tista heidän tarpeeseensa vastavana toimintana. Toisaalta kyse voi olla siitä, että heillä on jo niin vahvaa toimijuutta, että tarjottaessa paikkoja tulevaisuuteen suuntautumisen pohdittamiseen he osaavat myös hyödyntää niitä.

Modaaliteettianalyyssissä huomio kiinnittyi toimijuuden sisäisiin ulottuvuuksiin. Vaikka niissä näkyy toimijuuden relationaalisuus ja rakentuminen vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, niistä heijastuu myös autonominen ja osin yksinäinenkin oman elämän pohdiskelu. Anne-Mari Souto (2020) on kiinnittänyt huomiota siihen, miten ohjauspalveluissa voitaisiin vahvemmin ottaa huomioon yhteisöllisyys ja vertaistuki nuoren oman elämänsuunnittelun tukemisessa. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden keskustelun pohjalta hän nostaa esille tarpeen tukea ei vain yksilöiden vaan myös ryhmien yhteiskunnallista tietoisuutta ja toimintavalmiutta. Tämä olisi erityisen tarpeellista työskenneltäessä nuorten kanssa tilanteissa, joissa toimijuutta määrittää normittavia yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia odotuksia. Haastatelluaineistomme jättää yksilöllisten ohjauskeskustelujen tavoin näkymättömäksi yhteisöllisyyden merkityksen, osin myös siksi, että emme painottaneet sosiaalisten suhteiden tai rakenteiden pohtimista. Rakenteita purkava ohjaus on haasteellista, koska normatiivisuus kätkeytyy usein itsensä selvänä pidettyihin kulttuurisiin odotuksiin. Tästä kertovat haastattelemiemme nuorten kuvaukset kouluttautumisesta itsensä selvänä pidettynä ”pakkona”.

Viimeisimmässä kansallisessa elinikäisen ohjauksen strategiassa esitetään kunnianhimoisia tavoitteita yhdenvertaisesta ja tasa-arvoa edistävästä ohjauksesta sekä ohjaajien osaamisen kehittämisestä laadukkaiden ohjauspalvelujen takaamiseksi (ELO-foorumi 2020). Siinä on kiinnitetty huomioita viimeaikaisen ohjaustutkimuksen keskusteluun ohjauksen tehtävistä yksilön ja yhteiskunnan ristiriitaisten odotusten välimaastossa.

Strategiassa piilee kuitenkin riski valjastaa ohjaus uusliberalistisen koulutus- ja työvoimapolitiikan välineeksi määrittelemällä urasuunnittelutaidot lähinnä yksilön valmiuksiksi. Strategiassa esille nostetut ohjausosaamisen ja kriittisen yhteiskuntaosaamisen ulottuvuudet näyttäytyvät siten erityisen tärkeinä kehitettäessä ohjauspalveluja koulutus- ja työurien katveisiin, joissa yksilö on haavoittuvassa asemassa suhteessa normittaviin yhteiskunnallisiin odotuksiin. Koulutuspolun katkoksisissa tarjottavassa ohjauksessa tulisi tietoisesti käsitellä ja purkaa normittavia odotuksia, jotta nuorten yksilöllinen toimijuus toteutuisi heidän omassa elämänsuunnitellussaan ja valinnoissaan.

Lähteet

- Antikainen, Ari (1993) *Kasvatus, koulutus ja yhteiskunta*. Porvoo: WSOY.
- Antikainen, Ari & Komonen, Katja (2003) Biography, life course, and the sociology of education. *The international handbook on the sociology of education*, 143–159.
- Bamberg, Michael & Georgakopoulou, Alexandra (2008) Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis. *Text & Talk* 28 (3), 377–396.
- Brunila, Kristiina & Kurki, Tuula & Lahelma, Elina & Lehtonen, Jukka & Mietola Reetta & Palmu, Tarja (2011) Multiple transitions: Educational policies and young people's post-compulsory choices. *Scandinavian Journal of Educational Research* 55 (3), 307–324.
- Cairns, Alice J. & Kavanagh, David J. & Dark, Frances & McPhail, Steven M. (2017) Prediction of vocational participation and global role functioning in help-seeking young adults, from neurocognitive, demographic and clinical variables. *Journal of Affective Disorders* 221, 158–64.
- Crockett, Lisa J. & Beal, Sarah J. (2012) The life course in the making: gender and the development of adolescents' expected time of adult role transitions. *Developmental Psychology* 48, 1727–1738.
- Demaray, Michelle K. & Malecki, Christine K. (2002) The relationship between perceived social support and maladjustment for students at risk. *Psychology in the School* 39, 305–316.
- Dietrich, Julia & Parker, Philip & Salmela-Aro, Katariina (2017) Phase-adequate engagement at the post-school transition. *Developmental Psychology* 48 (6), 1575–1593.
- Duchesne, Stephane & Ratelle, Catherine F. & Roy, Amelie (2012) Worries about middle school transition and subsequent adjustment: the moderating role of classroom goal structure. *Journal of Early Adolescence* 32, 681–710.
- Duineveld, Jasper J. & Parker, Philip.D. & Ryan, RichardM. & Ciarrochi, Joseph & Salmela-Aro, Katariina (2017) The link between perceived maternal and paternal autonomy support and adolescent well-being across three major educational transitions. *Developmental Psychology* 53 (10), 1978–1994.
- Eccles, Jacquelynne S. & Wigfield, Allan (2002) Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology* 53, 109–132.
- Elder, Jr., Glen H. (1995) The life course paradigm: Social change and individual development. Teoksessa Phyllis Moen & Glen H. Elder, Jr. & Kurt Lüscher (toim.) *Examining lives in context: Perspectives on the ecology of human development*, 101–139.
- Eliason, Scott R. & Mortimer, Jeylan T. & Vuolo, Mike (2015) The transition to adulthood: life course structures and subjective perceptions. *Social Psychology Quarterly* 78, 205–227.
- ELO-foorumi (2020) Elinikäisen ohjauksen strategia 2020–2023. Valtioneuvoston julkaisu 2020: 34. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-536-8>.
- Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann (1998) What is Agency? *American Journal of Sociology* 103 (4), 962–1023.
- Evans, Karen (2007) Concepts of bounded agency in education, work, and the personal lives of young adults. *International Journal of Psychology* 42 (2), 85–93.
- Hooley, Tristram & Sultana, Ronald G. & Thomsen, Rie (2018) *Career Guidance for Social Justice. Contesting Neoliberalism*. New York: Routledge.
- Juntunen, Anna E. (2020) Nuoret ja elävä toimijuuden tunto elämänkulun käännekohtissa. *Janus* 28 (1), 20–41.
- Juvonen, Tarja (2014) Kulttuurisesti määrittynyt täytyminen osana nuorten aikuisten toimijuutta. *Nuorisotutkimus* 32 (3), 3–16.
- Jyrkämä, Jyrki (2008) Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä - hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehykseksi. *Gerontologia* 4, 190–203.
- Konstam, Varda & Celen-Demirtas, Selda & Tomek, Sara & Sweeney, Kay (2015) Career adaptability and subjective wellbeing in unemployed emerg-

- ing adults: A promising and cautionary tale. *Journal of Career Development* 42 (6), 463–477.
- Lappalainen, Kristiina & Vellonen, Virpi & Linjala, Paula & Blå, Aino-Kaisa & Hotulainen, Risto (2020) Vahvuuksia tunnistamalla toiveammattiin–Yläluokilla käyttäytymisen tai tunne-elämän ongelmiin tukea tarvinneiden nuorten koulutuspolut ja tukikokemukset. *Kasvatus* 51 (5), 564–577.
- Levinson, Daniel J. (1978) *The seasons of a man's life*. Random House Digital, Inc.
- Lincoln, Yvonna S. & Guba Egon G. (1985) *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- Manninen, Katri (2020) Välivuoden pitäminen ei ole rikos. *Insinöörilehti* 11.11.2020. <https://insinöörilehti.fi/tasta-on-kysymys/valivuoden-pitaminen-ei-ole-rikos/> (Viitattu 3.6.2022.)
- Muukkonen, Tiina & Nevanen, Saira & Ohisalo, Maria & Turunen, Saija (2014) Yksikin aikuinen riittää – nuorten sosiaalinen vahvistaminen ja voimaantumisen Luotsi-toiminnassa. *Nuorisotutkimus* 32 (3), 17–32.
- OECD (2004) *Career Guidance: A Handbook for Policy Makers*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264015210-en>.
- OKM (2021) Korkeakoulujen kestävän kasvun ohjelman linjaukset. Muistio VN/17091/2021.
- Patton, Michael Q. (2014) *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage publications.
- Richards, Andrew & Hemphill Michael (2018) “A practical guide to collaborative qualitative data analysis.” *Journal of Teaching in Physical Education* 37 (2), 225–231.
- Riglin, Lucy & Frederickson, Norah & Shelton, Katherine H. & Rice, Frances (2013) A longitudinal study of psychological functioning and academic attainment at the transition to secondary school. *Journal of Adolescence* 36, 507–517.
- Romakkaniemi, Marjo (2010) Toimijuus masennuksen sosiaalisuutta jäsentämässä. *Janus* 18 (2), 137–152.
- Rudolph, Karen D. & Lambert, Sharon F. & Clark, Alyssa G. & Kurlakowsky, K. D. (2001) Negotiating the transition to middle school: the role of self-regulatory processes. *Child Development* 72, 929–946.
- Shanahan, Michael J. (2000) Pathways to adulthood in changing societies: variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology* 26, 667–92.
- Souto, Anne-Mari (2020) Yksilön kannattelevasti kohtaavaa, mutta yhteisöistä ja yhteiskunnallisista hierarkioista irrallaan olevaa ohjausta? Teoksessa Mirja Määttä & Anne-Mari Souto (toim.) *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten palvelut integraatiopyörteessä*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 154, 212–218.
- Sultana, Ronald G. (2012) Learning career management skills in Europe: A critical review. *Journal of Education and Work* 25 (2), 225–248.
- TAT (2020) *Kuinka saat välivuodesta kaiken irti?* <https://tat.fi/kuinka-saat-valivuodesta-kaiken-irti/> (Viitattu 3.6.2022.)
- Toiviainen, Sanna (2016) Nuorten toimijuuden tilat ja rajat koulutuksen katveista kerrottuna. *Nuorisotutkimus* 34 (2), 3–18.
- Toiviainen, Sanna (2019) *Suhteisia elämänpolkuja – yksilöiden elämänhallintaa. Koulutuksen ja työn marginaalissa olevien nuorten toimijuus ja ohjaus*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 217.
- Weiner Bernard (1985) An attribution theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review* 92, 548–573.
- Wyn, Johanna & Lantz, Sarah & Harris, Anita (2012) Beyond the ‘transitions’ metaphor: Family relations and young people in late modernity. *Journal of Sociology* 48 (1), 3–22.
- Vaattovaara, Virpi (2015) *Toimijuus elämänculussa. Lapin maaseudun nuorista aikuisiksi 1990–2011*. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 169. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2014) Toimijuus elämänculussa - ohjaustyön perusta? *Aikuiskasvatus* 3, 192–201.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2015) Toimijuus ja suunnanotto elämässä. Teoksessa P. A. Kauppi-la & J. Silvonon & M. Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Toimijuus, ohjaus ja elämänculku*. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities and Theology, 39–54.
- Vehviläinen, Sanna (2014) *Ohjaustyön opas: yhteistyössä kohti toimijuutta*. Helsinki: Gaudeamus.